

Az 1849. évi „nagy szaladás” emlékei az egyházi könyvekben

1848. december 2-án lemondadják V. Ferdinándot, és megkoronázzák az alig 18 esztendő Ferenc Józsefet. Ezzel egy időben a birodalmi vezetés valamennyi területen (Felvidéken, Észak- és Dél-Erdélyben, Galiciában, Bukovinában) támadásokat intéz, a birodalmi fősereget pedig Windischgrätz vezérlete alatt Pest ellen indítja. A híre a magyar hadvezetés elrendeli, hogy a délvidéki hadak – a fővárost védendő – vonuljanak Pest alá. A bácskai hadtest parancsnoka, Vécsey Károly¹ tábornok 1849. január 17-én indult útnak. Elvonulásával azonban a délvidéki magyarság magára maradt, és a szerbek kegyetlenkedéseitől való féltelmében, január utolsó napjaiban, rettentő zord, hideg időben kétségbeesett menekülésbe kezdett. Erre a kétségbeesett futásra, fejvesztett menekülésre utal, emlékszik még ma is (több mint másfél évszázad távlatából) a *szaladás/nagy szaladás* kifejezés emlegetésével a szájhagyomány. Akad persze írásos nyoma is a történeteknek. Ezek közül az egyik mindenképpen az a bejegyzés, amely az *Omorovitzai Ref. Eklésia* presbitériumi üléseinek határozatait tartalmazó II. *Protocollumban* található az egykorú edelényi Herceg Ferenc lelkipásztor megfogalmazásában a következőképpen:

1849-ik év első napján a' Sz:tamási Szerbek Sánca 's tábora ellenébe Verbászon felállított sáncaok alol a' Pest felé gyors léptekkel nyomuló Cs. K.. General Windischgrätz elébe felparancsolt Dommiguel (Don Miguel – P. A.) zászlóalj szállásoltatott helységünkbe; így a' gondnokválasztás szokás ellenére más napra halasztatott.

E' harczedzett Zászlóalj helységünkben örömmel fogadtatott 's magyarosan megvendégeltetett.

Úgy hogy dél után 2 órakor dob perdülésre kirukkolt vitézek megköszönni akarván szíves

¹ Gróf Vécsey Károly az aradi vértanúk egyike, akit az emlékeztető verbászi tiszti gyűlésen tanúsított magatartása miatt – mellékbüntetésként, hogy végignézzék és -szenvedje a többiek halálát – Haynau hadbírósa utolsónak végeztet ki.

vendégszeretetünket a' Moroviczaik helyett a' pignoczaikat éltették, 's a' szállításukra önként kiállott kocsikat tisztjük vissza parancsolta, nem tartván tanácsosnak a' rettentő hidegben nehéz fővel kocsikoni utazást.

Jan: 7-kén

Feketehegy és Verbász alol föltakarodván a' katonaság, Bácska és az alsóbb részek /:pars pro toto:/ a' szerbek rablásának 's gyilkolásának martalékul hagyatott. a'mint a' katonaság távoztával csak hamar ki is törtek Sáncaikból Verbászt és Feketehegyet rabolták és égették – a' menekülni nem tudó, vagy nem akaró lakosok közül többeket megöltek – köztük az úttán életét szaladással menteni akaró Kereszthes Jó'sef lelkészt agyon lötték. Már Januar: 29-kén Topolyát égették és rabolták – lakosai közül többeket le öltek – köztük a' papi segédet kivégezték, a' plebánust hand'sárral annyira megvagdalták hogy a' fején 's nyakán ejtett tenyéryi sebek begyógyultával is hivatala folytatására alkalmatlan lett 's defitentiába téte-tett. Báró Krei (Kray – P.A.) ő nagyságát Topolya földes urát ingre gatyára vetköztetve magokkal Bajsára hurczolták.-

A feketehegyi (feketicsi) eseményekről megrázó részletek felidézésével számol be Szilády János lelkipásztor *A feketehegyi reform. egyház 100 éves története 1785-től 1885-ig* címen írt egyháztörténetében. Ebből idézi Sárközi Ferenc *Az idő sodrásában* című kötetében² a következőket: „Néhány öreg nem akarta elhagyni a falut. Berhidai Keresztes József a magyar Református Egyház lelkésze a szaladás kezdetekor a magára hagyott betegekhez, aggastyánokhoz szaladt el, hogy rábeszélje őket is a menekülésre. Néhányat sikerült kocsira ültetve menekülésre bírni. Esteledni kez-

² Sárközi Ferenc: *Az idő sodrásában, Feketics Művelődési Egyesület, 2000*

dett mire a paplakba visszatért. Kunhegyesről a telepítés időszakában ajándékba kapott harangot már hetekkel előbb elszállították Soltvadkertre, ahol a biztonság kedvéért elásták. A legfontosabb hivatalos iratokat elvitték Halasra és Moravicára. Csupán csak személyes holmijait kellett magához venni, mivel feleségét és gyermekét már korábban elküldte Soltvadkertre.

Amint kiért az utcára, akkor vette észre, hogy a menekülés útvonala el van vágva. A parochia kertjén keresztül sem menekülhetett, mert a végszomszédságban lakó két sváb a magyar egyház régi ellensége volt, akik amióta felgyújtották a paplakot és jegyzőlakást, különös gyűlölettel viselkedtek a jegyzővel és a lelkésszel szemben. Mérlegelve a helyzetet, visszament a parochiára és várta a fejleményeket. Besötétedéskor felkereste a szerb csapat két tisztje, és azt ajánlották, hogy legjobb lesz, ha híveit követve ő is elmenekül, mert ki tudja, milyen garázdálkodó csapat követheti őket.

Berhidai Keresztes József megfogadta a jóindulatú tanácsot és (állítólag ingben, gatyában) a parancsnokok által megjelölt útvonalon menekült. Szabad útként a főutcát jelölték meg a tiszték az evangélikus imaházat érintve. Az evangélikus imaházzal szemközti kocsmában dorbézoltak a svábok a „Kossuth búcsú” örömeire. Bittlingmauer Péter, amikor meglátta a haranglábhhoz érkező magyar lelkészt, a kocsmaudvarból vadászpuskával a kezében és falnak támaszkodva célba vette. Berhidai Keresztes József halálos sebet kapott és ott a helyszínen meghalt.”

Történt mindez (1849) január 23-án.

Pár nappal később, azaz [1849] január 30-án Topolyán ismétlődött meg a vérengzés. Az ott-történekről nem került kezembe a fentiekhez hasonló részletes leírás, de a plébániai hivatal halotti anyakönyve az 1849. évnek 30. napjára 42 esetben az elhalálozás okaként az ellenséges Rácok által megöletett/ Rácok által agyon lövetett/ Rácok által meg öletett/ Rácok által el öletett polgár megfogalmazást jegyzi be. A megöltek között van a moravicai lelkész által említett „papi segéd”, Wlojnits (talán Vojnits? – P. A.) János 26 éves topolyai segédlelkész is. A handzsárral agyonvagdalt topolyai „plébánus” szomorú sorsára csak abból következtethetünk, hogy a január 30-án megölt 42 ártatlan áldozat temetését Fratrirts Lőrintz bajsai plébános végezte, és még a későbbiek során is

vidékről (elsősorban Bácsról a Szent Ferenc szerzetesrend áldozópapjai) jártak a topolyai híveket a szükséges szentségekkel ellátni.

Nem a kegyetlenkedés áldozata ugyan, bár közvetve talán igen, Bellányi Péter és Német Anna – **Sz. Tamási lakosok Topolyára futottak** – Jusztina nevű egyesztendő leánya, akit Vargha Gaudencz Sz. Ferenczi áldozár Bácsbul temetett 1849. március 30-án.

Topolya földesurának, báró Kray Nepumuki Jánosnak az elhurcolása, kastélyának feldúlása, kirablása viszont semmiképpen sem minősíthető másnak, csak kegyetlenkedésnek.

A fent kiemelt rész: **Sz. Tamási lakosok Topolyára futottak**, és Herceg Ferenc ómoravicai lelkész beszámolójának alábbi sorai is jól alátámasztják, hogy a szóban forgó kegyetlen és zord téli napokban Bács vármegye magára maradt magyar lakossága a fenyegetésektől, kegyetlenkedésektől való félelmében futott, menekült, de nem: ki merre látott, hanem északnak, Szabadka, Szeged, Mélykút, Halas, Csanád, Soltvadkert stb. felé.

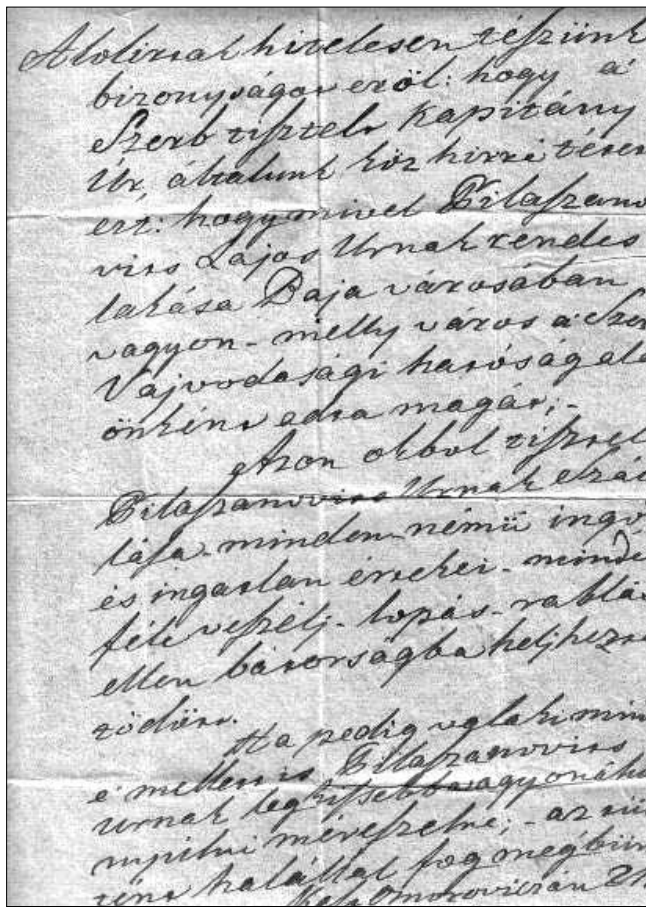
Ez olvasható ki a tiszteletes úr beszámolójából is:

Proximus ardet Ucalegon – a közeli/a szomszéd Ucalegon (háza) ég – idézi Homeros Iliászából a Trója veszedelmére, a fenyegető vész közelségére utaló sort, majd így folytatja:

A' tűz világa, 's gyilkolás hallása népeimet meg-rémítette – kicsinyek nagyok sírása 's jajveszéklése közt a' gyülekezet nagy része Szabadkai Szállásokon, Mélykúton – Halason – Csanádon kereste menhelyét. Gondnokomat is a' pénztárral Halasra küldöttem – a' Jegyző, 's Anyakönyveket pedig a' Feketehegyi helység és egyház Jegyző és Anyakönyveivel miket hozzám biztosításul küldöttek föld alá rejtettem, - ezeket – az itthon zavarosban halászni maradtak ellen örizni magamat hon maradásra határoztam. – Topolyáról a' rabló sereg ágyúikkal együtt Bajsára vissza vonult, 's ez úttal Helységünket mellőzte.-

De csak szusszanásnyi időre, mert

Febr: 25-kén estve felé érkeztek helységünkbe Szeijjn igen mívelt és szerény őrnagy vezénylete mellett a' Csajkisták 's velök a' gyülevész őrsereg, mind jól készült szuronyos fegyverekkel.

– Megérkeztükkel őrnagyuk az itthon szédelgő lakosokat dobszóval a' helység házához gyűjtötte, 's előttök katonáinak a' rablást kemény büntetés mellett meg tiltotta – sőt a' Magyarok közzül öröket is rendelt 's őket felhatalmazta hogy ha katonái parancsa ellenére táborukat ott hagyva rabolni mernének szabadon agyon verhetik. E' parancsal katonáit ágyuikkal a' rom: cath: temető mellé helyezte – a' nemzetöröket pedig hozzájuk közel a Falu legfelsőbb részébe szállásoltatta – táborát helységünkkel pálinka, szalonna, és kenyérral ellátatta.

A rablást, fosztogatást tiltó intézkedésről egy 1849. február 21-én papírra vetett kiáltvány is tanúskodik, amelyen bal oldalon szépen virít a helység piros viaszpecsétje, jobb oldalon pedig a helység bírájának (Kiss János) és három esküdtjének (Györe József, Tóth István és Búzás Andrásnak) az aláírása. Az említettek által hitelesített okirat szövege a következő:

„Alolirtak hitelesen tészünk bizonyoságot eröl: hogy a' Szerb tisztelt Kapitány Úr, általunk köz hirré téteti ezt: hogy mivel Pilaszanovits Lajos Ur-

nak rendes lakása Baja városában vagyon – mely város a' Szerb Vajvodasági (sic!) hatóság alá önként adta magát;-

Azon okbol tisztelt Pilaszanovits Urnak Szállása – mindennemű ingó és ingatlan értékei – mindenféle veszelj – lopás – rablás ellen bátorságba heljheztedött.

Ha pedig valaki mind e' mellett is Pilaszanovits Urnak legkissebb vagyonához nyúlni merészelné; - az tüstént halállal fog meg büntettetni. Kelt Omoroviczán 21. Febr. 1849.

A helység piros pecsétje
Kiss János mk Biró,
Györe Josef Esküt mk,
Tóth Istvány Esküt,
Buzás András mk Esküt”

Nitimur in Vetitum magis cupimusque negata - magyarul: mindig a tilosra törekszünk, és a megtagadott dolgokat kívánjuk – idézi Ovidius szállóigévé vált sorát Herceg Ferenc lelkész úr, majd beszámolóját így folytatja:

A'szerbek se maradhattak bőrükbe – a' házakat pénz, öltöny, 's fehérmemből rabolni kezdték – mire köztük, 's az örök közt verekedés keletkezett, 3 szerb tisztára agyon veretett, 4 halálosan megsebesítettet, - a magyarok közzül bár közibéjük lődöztek – golyó vagy szuronyos fegyver által egy is legkissebb sérelmet nem kapott. – A' megrettent Szerbek még ágyuikat is őrizet nélkül hagyva eszeveszetten futottak szélyel, ugyhogy temérdek lerügött bocskorokat találtak más nap az uttzákon, 's ha a' lakosok nagyobb része szélyel menekvőben nincs, 's ifjaink magokat rendes katonaság közzé be nem soroztatják 5 ágyút minden munitioval 's pénztárral csupa botokkal kezükre kerítnek. – A' lármán tettes Szalmásy Gyula úrnál szállásoló tiszték megdöbbenve siettek Bíránk Kis János helyettes Jegyző Decsi Dániel 's egy pár eskütt kíséretében a' csatahelyre, a' holtakat és sebesülteket a' helység házához vitték, és kísérték, kik is más nap míg koporsójok elkészült az udvaron szemlére kitétettek.

Míg embereiknek halálok, 's különösen 12 éves káplárjoknak elvesztésén felbőszült szerbek káromkodva az uttzákon magyarokra lődözve, ágyuiknak a' falura szegezésével, nép kiirtásával fenyegetődzve, rabolva sűrtek forrtak /:engemet is

lelkészt két ízben célba vettek:/; de bosszújoknak csak két lakos társunk lett áldozatja Szoboszlai János 20 éves ref: ifjú – és Márton takács rom: cath: / az alatt a' tisztek össze ültek és szigorú vi'sgát tartottak a' tett felett, és csupa gyanuból /:mert a' tettesek mint Józsa Bandi 's társai megugrottak:/ Szabó István, Sós István és Kis Sándor lakostársainkat, mint szinte helyettes Jegyző Decsi Dánielt is ki egy sebesültet a' mult estve kíséret közben arczul csapott be fogattak, és vason Zomborba vitettek. –

A' mérget méginkább keverte, 's a' bosszút méginkább forralta Kun István csődörös vallásokat (értsd: vallásukat) sértő tudatlansági tette. Ki is miután a' koporsók megkészültek, rajtok vallásos szokás szerént a' gyertyák meggyújtattak – hogy ne égjenek minden haszon nélkül pipára töltött nálok rosszul égő kapa dohányát meggyújtotta. Meglátván a' Servián pap nyakon csípve farba rúgta, két Servián szuronyos fegyverrel üzőbe vette, a' kerítésen keresztül kergették, a' kukoricza szár kúpokot szuronyaikkal össze vissza szurkálva keresték – majd egy házba, hova csak ugyan szaladt, 's az ágy alatt ülő kotlos tyúkok mögé rejtőzött követték 's nézték is; de élte határa nem ott volt kimérve, 's halála neme meghatározva szemüket kikerülte.

Rettentő volt e' nap. Embereinket kiket elő utó találtak irgalom nélkül kardal, puska agyával ütötték, majd mejjöknek szegezve agyon lövéssel szúrással fenyegették, csizmáikat lábaikról lehúzták, szűreik 's egyéb öltönyeikből kivetkőztették, ki 'sebölték, marháikat, lovaikat, a' helység 2 csődörét is elrabolták, - 's mind ezeket birka türelemmel kéntelenítettett nézni és szenvedni a' fegyvertelen nép. De borzasztóbb volt az éjjre gondolni. A' bosszú, pálinka, és bortol hevült vérengző nép dühe nap nyugvásal kétségen kívül irtóztató vérengzésben törki, ha tisztjök, kétes lévén a' más szeméjén történendő élet halál harcz kimenetele délután 2 órakor őt' is kivégzéssel fenyegető fegyelmetlen csordát Pacsérra át nem szállásolja.”

Hogy Pacséron mi történt, nem tudjuk, írásos adat – egy 1849. december 11-én tartatott iskolai vizsgálatról készült jegyzőkönyv halvány utalásán kívül – ez ideig nem került elő. Az iskolai vizsgálatokról azt kell tudni, hogy évente kétszer:

tavasszal és ősszel tartattak, a vizsgálobiztos pedig valamelyik szomszédos gyülekezet tiszteletese volt. Pacséron például 1848 márciusáig az a B. Kereszthes József feketicsi tiszteletes, akinek meggyilkolásáról a fentiekben már szóltunk. A szóban forgó jegyzőkönyv tárgyunkra vonatkozó tartalma pedig a következő:

1849-ben Tavasszal az akkori örökké gyászos emlékezetű körül állások vi'sgálatot tartatni nem engedvén – tartatott 1849. dec: 11-én melybe...

Olvassuk azonban tovább Herceg Ferenc tiszteletes úr beszámolóját!

Febr: 26-án elmenvén rólunk az Isten ostora nagy lélekzetet vettünk; de tőlök békés maradásunk nem volt. Táboruk élelmezése, a' szünetleni szolgálat kocsival lóval, gyalog és lóháton szörnyen terhelték kevés számmal hon maradt lakosainkat. Majd

Mart: 2-kán

Cs. K. General Drágics ő nagysága Bajmokrol az ügyet 's hadi szerencsét veszélyeztető fegyelmetlen csordát táborából haza zavarván, a' Szivacz 's Bajsa felé vonulók helységünket kiméletlenül rabolták – férfiakat asszonyokat egyformán alsó 's felső öltönyeiktől, ágynemüektől megfosztották, az őket szállító kocsisokat ülésükből letaszították 's lovaikat elhajtották. – Engemet is lelkészt tettes Szalmássy Gyula úr házába szorított 50 csavargó – 's míg Gyula barátom a' Speisban portionként méregette számukra pálinkáját, engem Zongoráznit készítettek; 's az össze vissza handra mandrázott egyenetlen hangokon fegyvereik agyát vixolt padlóhoz verve össze vissza egyenetlenül ugráltak. Remek művészetemnek jutalma lön: hogy a' kalapomat fejemből, pipámat számból kérelem nélkül kivették, 's köszönet nélkül elvitték. –

Itt megjegyzem hogy ha tettes Szalmássy Gyula úr hon nem marad, 's a' Pacséron 's Bajmokon szállásoló tiszt urakat külömbféle jó borokkal, liqueurökkel, befőzötték, méz 's más nyalánkságokkal el nem látja, 's a' bitangoló pór népet szinte naponként nem vendégli Omorovicán ház épen, ember életben alig marad. Türelemit sokszor igen sokszor el is vesztette a' külömben igen jó kedélyű 's elmés barátom a' napontai szemtelen követelések miatt, - házát magtárát, kertben üveg házát és mindenét magyar, szerb rablóknak hátra hagyva magát szökésre elhatározá.

De lakásom hozzá tettem át, őt' sorsunk jobbra fordultával bízattam, 's kitartásra bírtam. –

A remény mintha kezdett volna valóra válni!

Mart: 4-kén (ugyanis)

Cs. K. General Dragics őnagysága Bajmokrol megindítá táborát Szabadka ellen – elő nyomulásokat a magyar örök hirül adák Gál Ezredesnek – ki is katonáit elrendezve ellenük vezényelte, Kaponyánál egymást ágyúkkal köszöntötték – rövid tüzelés után a' magyarok szuronnal rohantak. A' Szerb tábor a' leg nagyobb rendetlenségben a' leg rövidebb útat választva eszeveszetten szaladt Zombornak – A' kocsikrol lemaradt 's eltévedt Horvátok még Pacséron is kenyérért kínálták fegyvereiket. Bár elfáradt 's kiéhezett katonáink őket nyomba nem üzhették; még is mennyire meg vetették ijedtüket bizonyítják a' magokrol nem levetett inkább lehasogatott zuspisios szűr 's bőr nadrágok, - az elfogott munitios szekerek, ágyúk 's köztök az igen csinos 24 fontos réz CSÍCSÓ. –

A' Kaponyánál csatavesztettek, - ijedtökből Zomborba is vittek nem kis adagot. Ugyanis sarkokban lenni hívék a' huszárokat, sáncaikat vagyonaikat hátrahagyva szakadásig szaladtak, - Szerémben – a' vagyonosok Belgrádban vettek lélekzetet. Szerencsétlen főntebb megnevezett foglyainkat is mint szinte a' magokéit ott felejtették, kik börtönük ajtaját amazok örömben, ezek ijedtükben kifeszegették 's hazatértek.

Azonban korai volt még az öröm. A vészhelyzet még korántsem múlt el teljes egészében, hisz – a' szárnytalan vagy is pénztelen 's vagyontalan pórokat pedig egy Szerviánt affectáló Sztojkovics nevezetű Zombori rác³ boltos Bajsán össze szedte 's azokkal nyugtalanított. – Mart: 9-kén két követe által helységünk³től 150 kocsi kiállítását, nem tudom mennyi kenyér, 's szalonnát követelt. – Megtagadás esetében helységünket megsemmisítéssel fenyegette. – 150 ember sem lévén falunkban – szemtelen követeléseinek eleget nem tehettünk, eleget tenni nem is akartunk. Azon napon dél után 3 órakor 90 kocsin csordájával helységünk alatt megjelent, 's a'

³ Az egykorú nyelvhasználat a magyarországi szerbeket leginkább rácoknak nevezte, a szerbiaiakat pedig szerviánoknak, azaz szerbeknek.

déli rész külső széleit körül égették – a' falut rabolták, - tűzhelyeiket elhagyni nem akaró lakostársaink között 13-mat agyon lóttak. – Én tettes Szalmássy Gyula barátommal Szabadkai szállásra Gyurgyinba menekültem, 's onnét szemléltem lángba borult helységünk siralmas romlását. Esteli 6 órakor dobot üt tetett a' lelketlen kutya fajzat 's Bajsára vissza vonult. Más nap

Mart: 10-kén haza tértünk rombolt helységünkbe. Mint tisztelt Gyula barátom – én iajtaimat bevagdaltva – fehér edényeimet szobám közepin össze törve, - üst más rézneműket elrabolva – asztalaimat, archívumot felforgatva – irományaimat, könyveimet szélyel szorva találtam, miknek rendbe szedésihez még fogni se tudtam midőn lovas öreink nyargalva jelentik isméti jövetelüket. Lovasainkat rögtön szalasztottuk Pacséra – a' kaponyai csata veszteséivel el szaladt szerbek gabonái, birkái, marháiknak össze szedése, 's Szabadkára szállítása véget kiküldött tiszt úrhoz – ki is dobot üt tetett, 's míg gyalogait rendbe szedte 2 ágyút 60 huszár fedezetével megmentésünkre küldött. Már 138 ház istálókon, takarmányokon kívül égett midőn szölleink sarkánál a' 2 ágyú megdördült. Cso eto?!! Kocsikra kapva Ószivacz 's Bajsa felé elnyargaltak, úgy hogy huszáraink, sőt ágyú golyóink se korczolhaták be hívatlan vendégeinket.

A siker okozta öröm, megelégedettség a történeteket papírra vető tiszteletes úr stílusán is érződik. Olvassuk csak: Hát Sztojkovics urammal mitörtént? Őt' a' rablásban elkésőt – kocsissa rablott hintáján 's lovain elnyargalván 3 bótos legényivel kik Bulim basa címet vettek fel – gyalog hagyta, 's gondolván: ha megadják is magokat többé Sz:János kenyeret alig ha árulandnak életre halálra vinni elhatározzák – és a' huszárok előtt szivarra gyújtva, szüntelen egyenként löve és töltve hátrálának annyira hogy tettes Pilaszanovics Antal úr erdejétől már csak dűlő földre valának, 's ha oda bevihetik inokat verő nadrágjokat este lévén az idő annyi ember elleniben szerencsésen megmenekülnek. De a' tiszt úr huszáraival karéba kapva megrohantatta. 2 huszár halálosan megsebesült. Egyiket itt temettük el egy mart: 9-kén agyon lövetett rom:cath: asszonnyal a' Cath: templom mellett – a' másik vitel közben Szabadka alatt hunyt el – és egy ló is megsebesült – mind golyó által. Sztojkovics uram is társaival együtt agyon vagdaltá-

tott, 's a' szállásról kijáró ebek kényelmes csemegéje lett. -

Közben 1849. március 15-én Kossuth Perczel Mórt nevezte ki a délvidéki magyar hadak élére, és Perczel nem is késlekedett az áldatlan állapotok felszámolásával. Kitűzött célja Pétervárad felszabadítása volt. Célja eléréséhez azonban megfontoltan, lépésről lépésre haladt. Először (március 22-én) a Szeged környéki településeket (Szőreg, Szentivány, Deszk) foglalta vissza, beosztottjai: Keményfi József honvéd százados Kiszombornál, Czintula Antal honvéd őrnagy Ókanizsánál győzedelmeskedett, majd másnap Gál László alezredes foglalta vissza Zentát. Továbbhaladtukban március 26-án Kúláról és Verbászról kergették ki a szerbeket, majd – áttörve a Ferenc-csatorna melletti védelmi vonalat – március 27-én Kiskérnél jártak, és két zászlóalj és két huszárszázadot egy üteggel sikerült is bejuttatniuk Péterváradra. A teljes siker azonban ezúttal elmaradt. Nem maradt el viszont a lázadás fő fészke, a Szenttamás ellen vezetett támadás sikere. A sáncot védő szerbek ugyan sokáig ellenálltak, de végül is, április 3-án a magyarok kerekedtek fölül, és az addig szinte bevehetetlennek hitt tűzfészekből kikergették a szerbeket. Pár nappal később, április 7-én a nagy római sáncot rohamozták meg és vették be sikerrel.

Herceg Ferenc tiszteletes úr mindezt így foglalja össze:

E' történetek után a' Debreczenben székelő magyar kormány által a' bácskai hadjáratra Perczel Mór tábornok neveztetett ki, - ki fegyverével először is Péterváradra tört útat, és ezt az ostrom alól felszabadítván, 's élelmi szerekkel megrakotván, seregét – a' Bechtold tábornok, és Mészáros Lázár hadügy minister által többször ostromoltatott, 's a' külföld előtt bevehetetlennek híresztelt Sz:tamási sánczok ellen vezényelte, 's azokat April: 5-kén négy órai ostrom után kevés embere vesztésivel bevette – 4000 szerbek temetkezési helye lőn. Azután Turlya, Nádalj, 'Sablya 's minden határőri helyeket egész Tételig bevén 's felpörkölvén, a' szerbek nyugtalanító rablásainak 's vérengzéseinek véget vetett.

Sz:Tamás bevételével a' Jegyző és Anyakönyveket a' földből felszedtem. A' Feketehegyieket min-

den hiba 's hijány nélkül kézbesítettem. A' szélyel menekvőben lévő híveim is haza szállongtak.

Ez még mindig a remény, a bizakodás időszaka volt. De két hónappal később, 1849. június derekán I. Miklós orosz cár Paszkievics orosz herceg vezetésével 200 000 fős hadsereget küldött a kutyaszorítóba került osztrák császár megsegítésére. A hatalmas túlerővel szemben a magyar sereg előbb július 31-én Segesvárnál, majd augusztus 9-én Temesvárnál szenvedett vereséget. A várható következmények világosak voltak, és Kossuth nem is habozott. 1849. augusztus 11-én lemondott, és teljhatalommal Görgey Artúr fővezért ruházta fel, aki augusztus 13-án az Arad melletti Világosnál az orosz csapatok előtt feltétel nélkül letette a fegyvert, s megkezdődött Haynau rémuralma.

A tiszteletes úr summázásában:

Aug: 13-kán Világoson a' magyar fegyver leraikatott. A' magyar papírpénz megbuktával egyházam 269 v. forintot a' helység házánál beszámolt. A' magyar haza ostrom állapotba helyeztetett. Minden gyűlések eltiltattak. A fő és segéd gondnok a' hivataloktól felfüggesztettek. A' Superintendentiák egyedül a' superintendens urak – az egyházak a' Lelkészek igazgatására szorítottak.

A szabadságharc bukása után ugyanis az önkényuralom a legszigorúbb büntetések terhe mellett kötelezett mindenkit a nép által Kossuth-bankónak nevezett Kossuth-pénzek beszolgáltatására. A begyűjtött Kossuth-bankókat azután nyilvánosan elégették.

Hiába volt azonban minden fenyegetés, a hazafias kegyelet – no meg a remény, hogy ezek valaha visszanyerik értéküket – a bankók nagy tömegét mentette meg a pusztulástól, és sok családban nemzedékről nemzedékre hagyományozódó becses ereklyeként őrizték, rejtegették őket.

De ereklyeként őriztek, rejtegették a szabadságharc eseményeire, a szabadságharccal kapcsolatos egyéb körülményekre, a benne részt vevő ismert vagy ismeretlen hősökre utaló, hőökhöz tartozó, kapcsolható legkülönfélébb tárgyi emlékeket is.